

ТЭАРЭТЫЧНЫЯ ПРАБЛЕМЫ Ё КУРСЕ КРЫНІЦАЗНАЎСТВА НА ПЕДАГАГІЧНЫМ ФАКУЛЬТЭЦЕ БДУ Ё 20–30-Я ГГ. ХХ СТ.

М. Бандзелікаў, г. Мінск

Крыніцазнаўства гісторыі Беларусі ўпершыню пачало выкладацца ў 1926 годзе на чацьвёртым курсе педагагічнага факультэта БДУ. Гэты курс у той час называўся “Крыніцы і крыніцазнаўства Беларусі” [7, с. 90]. Распрацаваў праграму і першым выкладчыкам курса крыніцазнаўства стаў З.І. Даўгяла. У сувязі з гэтым фактам М.М. Улашчык ўказвае на асаблівую важнасць з’яўлення работы па агульнаму крыніцазнаўству ў Беларусі [6, с.13]. М. Улашчык ў той час сам быў адным са слухачоў гэтага курса.

На жаль, З.І. Даўгялу нападкаў лёс многіх беларусаў – 10 снежня 1937 года ён быў арыштаваны і ў верасні 1939 года сасланы ў Казахстан, дзе памёр (па некаторых дадзеных) у красавіку 1942 года. Реабілітаваны ў 1964 годзе [13].

Курс крыніцазнаўства складаўся з 24 лекцый і толькі дзве з іх былі прысвечаны тэарэтычным праблемам крыніцазнаўства. Гэта зразумела, улічваючы той факт, што З.І. Даўгяла актыўна займаўся публікацыяй крыніц па гісторыі Беларусі, добра іх ведаў.

Тэорыя, як вядома, пашырае далягляд навукоўцы і, па сутнасці, робіць яго даследчыкам. У сувязі з гэтым уяўляецца важным высвятленне тых агульнатэарэтычных асноў крыніцазнаўства, якія выкладаў З.І. Даўгяла ў сваіх лекцыях. Паколькі адсутнічаюць – за выключэннем вельмі сціслага студэнцкага канспекта – лекцыі З.І. Даўгяла, цяжка гаварыць аб змесце тэарэтычнага раздзела курса крыніцазнаўства, які ім чытаўся.

Канспект меў толькі 37 машынапісных старонак, таму зразумела, што пытанні курса не знайшлі ў ім належнага адлюстравання. Як адзначае у сваёй манаграфіі М.Ф. Шумейка, першая лекцыя мела на мэце раскрыць значэнне, прадмет і метады крыніцазнаўства. У ёй выкладалася гісторыя крыніцазнаўства. Як адзначае М.Ф.Шумейка, З.І. Даўгяла ў распрацоўцы тэкста гэтай лекцыі

абапіраецца на работы Іконнікава – “Опыт русской историографии”, Пічэты – “Введение в русскую историю” і Багалея – “Нарис украінскай історыі”. Названыя работы былі даступнымі для студэнтаў, таму яны перш-наперш і называюцца. На нашу думку, З.І. Даўгяла мог звяртацца таксама да арыгінальных твораў нямецкіх аўтараў, якія унеслі вялікі ўклад у распрацоўку тэарэтычных і метадычных праблем крыніцазнаўства.

У другой лекцыі Даўгяла дае вызначэнне, што такое “беларускія гістарычныя крыніцы”, дае таксама іх класіфікацыю, падзяляючы крыніцы на матэрыяльныя, вусныя і пісьмовыя. Раскрывае сувязі крыніцазнаўства з іншымі навуковымі дысцыплінамі, такімі як палеаграфія, дыпламатыка, храналогія, нумізматыка, генеалогія і іншыя дапаможныя дысцыпліны, а таксама археалогія, этнаграфія, гістарычная геаграфія, паказвае іх важнасць пад час правядзення “фармальнай крытыкі” – разумее высвятленне часу, месца і аўтарства крыніцы, – і “унутранай крытыкі” – вывучэнне зместа крыніцы [7, с.92].

На нашу думку, аб змесце лекцыі З.І. Даўгяла па тэорыі крыніцазнаўства ўскосна могуць сведчыць экзэмпляры кніг нямецкіх гісторыкаў і філосафаў на нямецкай мове, так і перакладныя на рускую мову, якія зараз захоўваюцца ў фондах галоўных навуковых бібліятэк Беларусі: Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі і Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. Гэтыя кнігі выйшлі ў свет перад першай сусветнай вайной і трапілі ў фонды названых бібліятэк з прыватных калекцый беларускіх навукоўцаў, рэпрэсаваных ў 30-я гады. Сярод іх найбольшую колькасць складаюць кнігі, аўтарам якіх быў нямецкі гісторык другой паловы 19-га – першай паловы 20-га стагоддзяў Эрнст Бернгайм [1, 8, 9]. Ёсць таксама кнігі І.Г. Дройзена, В. Дыльтэя, Г. Рыккerta – нямецкіх гісторыкаў і філосафаў [10, 11, 12]. Некаторыя з твораў названых аўтараў у пачатку ХХ ст. перакладаліся і выдаваліся на рускай мове. Яны таксама прадстаўлены ў фондах названых бібліятэк [3, 4, 5]. У Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа ёсць таксам экзэмпляр кнігі французскіх аўтараў Ш.В. Ланглуа і Ш. Сеньобаса,

прысвечанай пытанням тэорыі і методыкі крыніцазнаўства. Яна была перакладзена на рускую мову і выдадзена ў 1899 годзе [2].

З.І. Даўгяла мог чытаць на нямецкай мове, таму можна меркаваць, што ён мог і меў магчымасць карыстацца названымі выданнямі пад час распрацоўкі тэарэтычных праблем курса крыніцазнаўства. У службовым спісе, які З.І. Даўгяла запоўніў пры прыёме на працу ў БДУ (апублікаваны ў манаграфіі М.Ф. Шумейка –М.Б.), пазначана ягоная пасада – “выкладчык гісторыі крыніц беларускай гісторыі і крыніцазнаўства”, а таксама мовы, якімі Даўгяла валодаў акрамя роднай: “на рускай і польскай пішу, на латышскай, літоўскай, грэцкай і нямецкай (падкрэслена намі) чытаю”[7, с.146].

З тых скупых звестак аб змесце тэкста першых дзвух лекцый З.І. Даўгяла можна меркаваць, што пад час класіфікацыі крыніц ён абапіраецца на класіфікацыю крыніц, прапанаваную ў 1889 годзе Бернгаймам.

Э.Бернгайм, які у многім успрыняў ідэі І.Г. Дройзена і Л. фон Ранке, вызначае крыніцы як вынікі чалавечай дзейнасці. На падставе блізкасці да фактаў Э. Бернгайм усю іх сукупнасць падзяляе на дзве вялікія групы: рэшткі і традыцыю. [8, s. 255 – 256]. Крыніцы, якія дайшлі да нас як непасрэдныя рэшткі гістарычных падзей, адносяцца ім да рэштак. Тыя ж крыніцы, што спецыяльна паведамляюць аб нейкіх асобах, падзеях, каб захаваць для нашчадкаў памяць аб іх, адносяць да традыцыі. Рэшткі, у сваю чаргу, падзяляюцца на два віды: рэшткі ў непасрэдным сэнсе (Ueberbleibsel –рэштак, перажытак) і помнікі (Daenkmaeler). Рэшткі ў непасрэдным сэнсе – гэта тое, што ўзнікла ў выніку пэўных працэсаў і як рэштка гэтых працэсаў дайшло да нас. Зноў жа, яны падзяляюцца на рэшткі пісьмовыя, рэчавыя і абстрактныя. Прыкладам пісьмовых рэштак з’яўляюцца дамовы, падараванні, актавы матэрыял, заканадаўства, літаратурныя творы і г.д. Да рэчавых рэштак адносяць чалавечыя касцякі, прылады працы, зброя, упрыгожванні, іншыя археалагічныя знаходкі, таксама будынкі, машыны і г.д. Да абстрактных рэштак адносяцца таксама зафіксаваныя на матэрыяльных носбітах інфармацыі звычкі, норавы, святы, гульні, абрады, грамадскія інстытуты, якія

вызначаюцца прававымі, рэлігіёзнымі ці гаспадарчымі адносінамі, мову, законы, усе прадукты фізічнай і духоўнай дзейнасці чалавека – творы навукі, тэхнікі, мастацтва, пастановы суда і г.д.

Помнікамі, на думку Э.Бернгайма, з'яўляюцца такія крыніцы, якія ўзніклі спецыяльна, каб захавалася для сучаснікаў тое, што здавалася важным. Напрыклад, да помнікаў ён адносіць надпісы на магільных плітах, помнікі, манументы, творы выяўленчага мастацтва, зробленыя з указанай вышэй мэтай. Але, на думку аўтара, гэтыя ж творы павінны быць аднесены да традыцыі ў выпадку, калі яны адлюстроўваюць гістарычныя асобы або іх дзеянні.

Крыніцы, аднесеныя Э.Бернгаймам да традыцыі, падзяляюцца на пісьмовыя, вусныя і выяўленчыя. Да пісьмовых крыніц аднесены надпісы, зробленыя спецыяльна для захавання ў гістарычнай памяці інфармацыі аб нейкіх падзеях або асобах, генеалогіі і генеалагічныя дрэвы, аналы, хронікі, мемуары, біяграфіі, творы па гісторыі.

Такі падзел крыніц адыгрывае важную ролю пад час крытыкі крыніц. Для крыніц, якія аднесены да гістарычных рэшткаў, дастаткова прымянення метадаў знешняй крытыкі. Пасля высвятлення іх сапраўднасці яны непасрэдным чынам могуць выкарыстоўвацца ў гістарычным даследаванні. Для крыніц, аднесеных да гістарычнай традыцыі, неабходна прымяненне як знешняй, так і ўнутранай крытыкі. Унутраная крытыка павінна выявіць праўдзівую інфармацыю, аддзяліць падман, суб'ектыўныя скажэнні тых, хто гэтую інфармацыю перадаваў. Такім чынам, падзел крыніц на рэшткі і традыцыю выступае як важны сродак пазнання гісторыі.

На падставе твораў Э. Бернгайма, Ш.В. Ланглуа і Ш. Сеньобаса можна рэканструіраваць, таксама гіпатэтычна, тую частку лекцыі З.І. Даўгяла, дзе ідзе гаворка аб “фармальнай” – згодна студэнтскаму канспекту – і “унутранай крытыкі”. Няма сумненняў, што Даўгяла быў знаёмы з найбольш важнымі і грунтоўнымі выданнямі, у якіх разглядаліся тэарэтычныя пытанні крыніцазнаўства.

Літаратура і крыніцы

1. Бернгейм. Введение в историческую науку/ Бернгейм. Пер. с нем. – М.: Издательство Прокоповича, 1908. – 135 с.
2. Ланглуа, Ш.-В. и Сеньобас, Ш. Введение в изучение истории/ Пер. с франц. – СПб.: Издательство О.Н. Поповой, 1899. – 275 с.
3. Риккерт, Г. Введение в трансцендентальную философию. Предмет познания/ Г. Риккерт. Пер. со 2-го нем. изд. – Киев: В.А. Просяниченко, 1904. – 258 с.
4. Риккерт, Г. Философия истории/ Г. Риккерт. Пер. с нем. – СПб.: Д.Е. Жуковский, 1908. – 154 с.
5. Риккерт, Г. Науки о природе и науки о культуре/ Г. Риккерт. Пер. со 2-го нем. изд. – СПб.: “Образование”, 1911. – 196 с.
6. Улащик, Н.Н. Очерки по археографии и источниковедению истории Белоруссии феодального периода/ Н.Н. Улащик. – М.: Издательство “Наука”, 1973. – 303 с.
7. Шумейко, М.Ф. Архивист и археограф Дмитрий Иванович Довгялло/ М.Ф. Шумейко. – Минск: БелНИИДАД, 2002. – 165 с.
8. Bernheim, E. Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie/ E. Bernheim. 5-te – 6-te, neu bearb. Und verm. Aufl. – Leipzig: Dunker und Humblot, 1908, 842s.
9. Bernheim, E. Einleitung in die Geschichtswissenschaft/ E. Bernheim. –Berlin und Leipzig: G.J. Goeschensche Verlagshandlung, 1912. – 156 s.
10. Dilthey, W. Gesammelte Schriften/ W. Dilthey. – Leipzig und Berlin: Teubner, 1914. – 582 s.
11. Droysen, J.G. Grundriss der Historik/ J.G. Droysen. 3 umgearb. Aufl. – Leipzig: Veit und co. 1882. 90 s.
12. Rickert, H. Der Gegenstand der Erkenntnis. Einfuehrung in die Transzedentalphilosophie/ H. Rickert. 2-te verb. und erweit. Aufl. – Leipzig: Mohr,

1904. 244 s.

13. Электронны рэсурс. Рэжым доступу: <http://www.evitebsk.com/wiki/Довгялло, Дмитрий Иванович>. – Дата доступу: 26.02.2014 г.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ